

ВИШЕЈЕЗИЧНОСТ У ДОЛИНИ АОСТЕ – ИТАЛИЈАНСКИ, ФРАНЦУСКИ, АРПИТАНСКИ: СТАТУС И ПЕРСПЕКТИВА

Након осврта на проблем дефинисања билингвизма/плурилингвизма и методолошког присуства овом феномену, рад се фокусира на колективну вишејезичност присутну у италијанској покрајини Долина Аосте. Представљен је статус и заступљеност језика карактеристичних за регију: италијанског, француског и арпитанског. Спроведена је анализа степена заштите сваког од њих по кључним критеријумима Европске повеље о регионалним или мањским језицима: присуство у образовању, судству, медијима, јавном оглашавању, државној управи. Након уочене функционалне диференцијације између наведених језика, отвара се питање могућности примене термина диглосија/дилалија на дату језичку ситуацију. Представљене су и критичке ноте са позиција говорника француског и арпитанског, и на основу изложеног сагледана перспектива наведених језика у регији. Циљ рада је да се, уз примену аналитичко компаративне методе, представи и анализира сложена језичка ситуација у Долини Аосте и да се, на основу тога, укаже на могућу перспективу сваког од језика. У анализи су коришћени радови Г. Берута, Џ. Фишмана, Скутнаб Кангас, Д. Танасковић.

Кључне речи: Долина Аосте, италијански, француски, арпитански, вишејезичност

Увод

Двојезичност или билингвизам, наизглед јасан и општепознат термин, престаје то да буде чим се ухватимо у коштац са проблемом његовог прецизног дефинисања. Испоставља се да универзална и општеважећа дефиниција билингвизма не постоји јер је реч о комплексном феномену чијем се проучавању може приступити са позиција различитих наука: лингвистике, психологије, социологије, педагогије... Свака дефиниција са становишта само једне науке остаје непотпуна. Једини адекватан

¹ ljiljanalingua@gmail.com

приступ проблему вишејезичности, је интердисциплинарни. Дарко Танасковић подвлачи да не треба insistирати на потпуном и коначном дефинисању билингвизма и да је довољно парцијално га описивати у конкретим социолингвистичким ситуацијама (Танасковић 1982: 31). На истој линији размишља и Скутнаб Кангас, једна од водећих истраживача у овој области. Она наводи да избор дефиниције билингвизма у потпуности зависи од намене и да има скоро онолико дефиниција колико и научника који изучавају овај феномен, те да су, у том смислу, све оне арбитрарне. (Скутнаб Кангас 1991: 100)

Ауторка постојеће дефиниције сврстава у четири основна типа, „у зависности од аспекта билингвизма који служи као критеријум“: 1) Дефиниције психолога, лингвиста и психолингвиста - које се углавном заснивају на компетенцији двојезичне особе и начину како је та особа овладала језицима које познаје. 2) Социолози, са своје стране, настоје да дефинишу билингвизам са гледишта функције коју језици врше код двојезичне особе или у двојезичној заједници. 3) У трећу групу спадају дефиниције са становишта ставова, карактеристичне опет за социологе и социјалне психологе. У њиховом фокусу налазе се начини на које билингвални говорник и његова средина реагују на присутну двојезичност 4) У четврту групу Скутна Кангас убраја дефиниције у којима се комбинују два аспекта вишејезичности: компетенција и функција. (Скутнаб Кангас 1991: 100)

Наведена подела, тек је једна од многих, али је због ауторитета аутора, свакако вредна помена.

1. Друштвена вишејезичност/ Долина Аосте

Једна од подела билингвизма/плурилингвизма, око које углавном влада консензус (Lewis, 1978; Baker i Prys Jones, 1998; Hamers i Blanc, 2000; Edwards, 2006), је подела на индивидуалну и друштвену двојезичност/вишејезичност. Под индивидуалном вишејезичношћу подразумева се стање појединца које укључује употребу више од једног језичког кода, док се под друштвеном вишејезичношћу подразумева постојање језичке заједнице говорника двају или више језика на истом подручју (Иванковић 2017:17).

Италијански лингвист Г. Беруто указује на несклад који влада између броја држава које се воде као вишејезичне и реално присутне вишејезичности. По њему би требало да скоро све земље буду званично вишејезичне, јер у свету има неупоредиво више живих језика него држава. У том контексту разликује официјални од фактичког плурилингвизма.

У многим државама које су официјално вишејезичне, број живих језика је далеко већи од оних који су званично признати, наводи Беруто, и даје пример Индије у којој има 14 званичних - и око 200 незваничних језика (Беруто 1995: 211) .

Ако се проблем вишејезичности пребаци са држава на регионе, онда се може рећи да италијанска регија Долина Аосте (Valle d'Aosta) представља светли пример у том контексту, иако не без значајнијих недостатака. Ова регија је по пространству и по броју становника најмања у Италији, заузима површину од 3.263 km² и броји 128.400 становника; налази се на северозападу земље и обухвате алпску долину која се простире уз границу са Француском и Швајцарском. Долина Аосте је једна од пет италијанских регија које уживају посебну политичку аутономију.

Како се политичко-географске и лингвистичке границе не поклапају, у пограничним подручјима двојезичност/вишејезичност, скоро да представља правило. Тако је и у Долини Аосте где постоје два званична језика: италијански и француски, док франкопровансалски, односно, патоа дијалекат франкопорвансалског, нема статус званичног језика, иако је вековима присутан на овим просторима и њиме говори велики број становника регије. У области живи и мањи број германофона. Најмеродавније податке о демографској структури Долине Аосте и језицима који су у њој у употреби, пружа фондација Fondation Émile-Chanoux, која је 2001. године спровела, а 2002 и објавила, широку социолонгвистичку анкету. Према истраживању ове фондације италијански је познаје 97% , француски око 78%, а франкопровансалски око 58% становника регије. (Спања 2017: 207)

Говорници франкопровансалског свој језик не називају тако, они, заправо, и немају јединствени назив за језик којим говоре, јер не постоји његова званична, стандардизована варијанта. У Долини Аосте називају га углавном «Patois», а у неким областима и «Patoué» и «dialetto», издељен је на много различитих дијалеката и нема своје писмо већ за писање традиционално користи француски. Скоро свако село има свој дијалекат, што не спречава међусобну комуникацију говорника, већ само упућује на њихово географско порекло. Овим језиком говори се на југоистоку Француске, у франкофоном делу Швајцарске и у Италији: највише у Долини Аосте, а спорадично и у Пијемонту и у Апулији.

Термин франкопровансалски сковао је италијански лингвиста Грацијудио Исаија Асколи, 1873. године и у употреби је научним круговима. Франкопровансалски ни у једној држави није званичан језик и нема институционалну заштиту. Од недавно се за њега користи и термин арпитански. Сви дијалекти арпитанског који се срећу у Долини Аосте могу се поделити у две велике групе: дијалекти Горње и Доње Долине Аосте.

Дијалекти горње Долине Аосте ближи су француском језику који се говори у Савоји, док су дијалекти доње ближи италијанском који се говори у Пијемонту.²

1.1. Историјат

Историјски гледано, романизација територије данашње Долине Аосте, претходно насељене Келтима и Лигурима, почела је око 25. године пре нове ере, када су је освојили Римљани. Латински је на овим просторима, уз утицај језика који су ту затечени, временом еволуирао у француски и франкопровансалски.³ Француски је 1561. године заменио латински у свим јавним документима и тако постао и званични језик регије.

До 19. века италијански језик у Долини Аосте био је тек спорадично присутан. Након уједињења Италије, 1861. године, ова регија постаје део италијанске државе. У том периоду долази до великих миграција, претежно из економских разлога, и то у два смера: бележи се велики прилив италијанског становништва са истока и југа земље, док франкофони становници напуштају ово подручје и одлазе на север – у Француску и Швајцарску. Језичка структура области полако се мења. Италијанизација регије настављена је за време Мусолинијеве владавине, када је дошло до другог значајног таласа емиграције франкофоног становништва и досељавања италијанског.

2. Билингвизам (плурилингвизам)/диглосија/дилалија

Становници којима је франкопровансалски матерњи језик нужно су билингвални, односно трилингвални, јер им је, уз познавање матерњег језика, за било какав облик друштвеног функционисања неопходно и познавање званичних језика регије – италијанског и француског. Очигледно да, у овом случају, домени употребе франкопровансалског са једне, и италијанског и француског, са друге стране, нису исти: франкопровансалски је у употреби само у незваничној комуникацији, док су друга два језика у употреби и у званичној комуникацији. Ограничена употреба франкопровансалског, који се своди искључиво на неформалну комуникацију, док се за формалну употребљавају други језици (италијански и

² Лисица се, на пример, на француском каже «le renard», а на италијанском „la volpe“. На дијалектима Горње Аосте ова рећ гласи «lo reinar», међутим, што се више иде ка југу изговор се мења и све више приближава италијанском, тако да у Пијемонту постаје «voulr».

³ Прелаз из народног латинског у различите романске језике одвијао се од пада Римског царства до 8. века. (Поповић 2014: 22)

француски) упућује на диглосију. Пионир у изучавању диглосије био је Фергусон, који је о овом феномену говорио 50-их година као о језичкој ситуацији када су у истој заједници стабилно присутни један висок језички варијетет и нижи језички варијетети - дијалекти. Фергусон даље прецизира да висок варијетет представља стандардни варијетет - учи се у школи или кроз формално образовање, не користи се у свакодневной комуникацији (за то служе нижи варијетети), карактерише га значајна књижевна традиција, наметнут је нижем варијетету, или варијететима и структурално веома различит од њих⁴. (Фергусон 1959:336)

Без обзира на очигледну функционалну издиференцираност наведених језика у Долини Аосте, питање је да ли би оваква језичка ситуација, по Фергусоновој дефиницији могла да се подведе под диглосију, јер Фергусон говори о различитим језичким варијететима који имају различите функције, а овде су на делу различити језици са различитим функцијама. Дефиниција диглосије је, међутим, врло брзо проширена и на различите језике, тако да се, са тог становишта, однос између франкопровансалског, са једне стране, и италијанског и француског, са друге, данас може назвати и диглосијским. Историјски гледано, у Долини Аосте је у дугом временском периоду на сцени био диглосијски однос између француског, као вишег варијетета – језика, и патоа дијалеката франкопровансалског као нижих варијетета – језика. (Пуолато 2006: 35)

Крајем 60-их и почетком 70-их година, влада појачано интересовање за диглосију у научним круговима и у том периоду Џошуа Фишман даје једну од најцитиранијих подела могућих језичких ситуација на: 1) билингвизам са диглосијом, 2) билингвизам без диглосије, 3) диглосију без билингвизма и 4) ни билингвизам, ни диглосија (Фишман 1978: 196). Италијански лингвиста Г. Беруто, међутим, критички је настројен према Фишмановој шеми. Он објашњава да су диглосија и билингвизам појмови који се односе на феномене другачијег реда, и да је у првом случају реч једноставно о присуству два језика код појединца или у друштвеној групи, док се у другом случају говори о хијерархизованој употреби језика или језичких варијетета. У складу са својим ставовима, Беруто предлаже нову поделу могућих језичких ситуација на: 1) друштвени билингвизам, 2) диглосију, 3) дилалију и 4) бидијалектизам. (Беруто 1995: 205-206)

⁴ „Диглосија је релативно стабилна језичка ситуација у којој, поред основних дијалеката језика (који може обухватити један стандард, или регионалне стандарде), постоји и један битно различит, до високог степена кодификован (граматички често сложенији) неодређени варијетет, преносник опсебног и цењеног корпуса писане литературе, или из ранијих времена, или, пак, из неке друге језичке заједнице, који се углавном учи кроз формално образовање, а користи се махом за сврхе писане речи и формалног говорног стила, али га ни један сектор заједнице не употребљава за обичну конверзацију.“ (Фергусон 1959:336)

Друштвени билингвизам, по њему, означава присуство два јасно издиференцирана језика, на истом простору и у истој заједници, притом су и један и други језик културе и оба се користе, или могу да се користе, без функционалне подвојености (подређености, надређености) и у формалној и у неформалној комуникацији, односно, представљају језике чији се домени употребе преклапају. У Долини Аосте такав је случај са италијанском и француском језичком. Пример ове регије наводи и сам Беруто, уз примедбу да је италијански језик више у употреби.

У своју поделу Беруто уводи и један нови термин – дилалију. Када говори о дилалији, он пре свега мисли на језичку ситуацију у Италији. Дилалија се, по њему, разликује од диглосије по томе што се „виши“, стандардизовани језик/језички варијетет употребљава и у свакодневnoj комуникацији. У Долини Аосте, такав је случај са италијанским и француским језиком, који јесу стандардизовани, али се исто тако употребљавају и у свакодневном говору, док је франкопровансалски у употреби искључиво у неформалној комуникацији.

Ако се вратимо на Фергусонову дефиницију диглосије, приметимо да он такву могућност не допушта. По њему, функције стандардног „вишег“ и нестандардног „нижег“ варијетета морају бити подвојене и никакво функционално преклапање није немогуће. Зато Беруто, посматрајући однос између франкопровансалског, са једне, и италијанског и француског, са друге стране, конкретно у Долини Аосте, закључује да овде није реч о диглосији, већ о дилалији (Беруто 1995: 210)

Када је реч о друштвеној двојезичности (вишејезичности), Беруто се често позива и на поделу једног другог италијанског лингвисте, Алберта Мионија, (Беруто 1995: 212) на једнозаједнични (*monocomunitario*) и двојаједнични (*bicomunitario*) билингвизам. У првом случају, скоро сви говорници датог ентитета (државе, територије, области) двојезични су и чине јединствену друштвену целину – за пример се често наводе управо становници Долине Аосте (при чему су они који говоре франкопровансалским, заправо тројезични, јер уз два званична језика познају и свој матерњи). У другом случају, званично двојезични ентитет дели се на две заједнице, и у свакој је у употреби само један језик. У таквим случајевима само мали број становника је стварно двојезичан, док је већина становника заједнице у ствари монолингвална (нпр. Канада).

3. Статус језика

У регионалном Статуту Долине Аосте из 1948. године⁵, регулисано је питање употребе француског језика у регији⁶. Француски је том приликом, статусно изједначен са италијанским и прописано је да сви јавни акти, осим аката судских власти, буду на једном од ова два језика⁷. Предвиђено је такође да службеници државне управе пореклом буду из Долине Аосте (подразумева се да говоре и италијански и француски) или да буду лица која познају француски језик. Регији је дата законодавна власт у вези са употребом француског језика, као и могућност доношења подзаконских аката у вези са образовањем (Кнежић-Поповић, Максимовић-Бајаловић и др. 2000: 54-55).

Брига о мањинским и угроженим заједницама и њиховим језицима на тлу Европе спада у домен Савета Европе. Савет је, 1992. године, усвојио Европску повељу о регионалним или мањинским језицима која стандардизује заштиту истих, као и заштиту мањина (Бугарски 2009:70). У Европској повељи конципирана су општа начела и разрађен је начин њихове конкретизације, кроз практичне мере у односу на поједина подручја њихове јавне употребе: 1. образовање, 2. судска овлашћења, 3. Управне власти и јавне сужбе, 4. средства јавног информисања, културне активности и погодности, 5. економски и друштвени живот и прекогранична размена (Европска повеља о регионалним или мањинским језицима).

У даљем тексту следи анализа примене неких од наведених мера у Долини Аосте⁸.

3.1 Заступљеност у образовању

Након 1970. године у основним школама Долине Аосте, настава из појединих предмета (географија локалног простора, природне науке..) почиње да се изводи на француском језику. Од 1972/73. године и у вртићима се предаје на два језика - италијанском и француском. Регионална влада, 1988.

⁵ У Статут је у међувремену унето више исправки.

⁶ На државном ниву 1991. године изгласан је закон о заштити свих језичких мањина, према коме су заштићени и француски и франкопровансалски и окситански. (*Décret du président de la République du 20 novembre 1991 - Règles en matière de protection et de défense des minorités linguistiques*). Године 1999, изгласане су *Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche* које се односе посебно на Долину Аосте и које опет говоре о заштити француског и франко-провансалског.

⁷ Акти судских власти морају бити на италијанском.

⁸ Подаци коришћени у овој анализи (поглавља 3 и 4) налазе се, осим у литератури наведеној у парентезама и на сајтовима Долине Аосте: *Région autonome Vallée d'Aoste, Italie* и *Assessorat de l'éducation et de la culture, Bureau régional ethnologie et linguistique (BREL)*.

године, објављује акт⁹ којим се и званично регулише двојезична настава у основним школама. Овим актом предвиђа се исти број часова недељно и за италијански и за француски језик. Настава је намењена и италофонима и франкофонима. Поменути документ редигован 1994. године и том приликом потврђена је потпуно билингвална настава из скоро свих предмета, на свим нивоима школовања. Усклађивање школске праксе са редигованим актом захтевало је повећање броја наставника, њихов избор препуштен је региону.

Када је реч о франкопровансалском, њега нема у предшколским установама, а у основним школама је понуђен само као изборни предмет¹⁰. У програме француског језика за основне и средње школе уведено је упознавање са односом између валдотеншке културе¹¹ и француског језика, што је у складу са Статутом којим се предвиђа да се наставни програми који су на снази на државном нивоу ускладе са локалним потребама. Катедре и специјализоване институције за францускопровансалски постоје у Торину, Лозани, Нешателу, Греноблу, Лиону (Кнежић-Поповић, Максимовић-Бајаловић и др. 2000: 53-55).

3.2. Језик законодавства и судства

У Долини Аосте локални парламент има право да истовремено користи француски и италијански, што се и практикује у расправама. Скоро сви закони проглашавају се на два официјелна језика а неки су доступни и на франкопровансалском. Парнице могу да се воде на једном од два званична језика, али се пресуде изричу на италијанском јер је то једини званичан језик на територији целе Италије.

3.3. Управне власти и јавне службе

По Статуту Долине Аосте административни акти, који су у надлежности регије, састављају се на једном од два званична језика. У истом документу наводи се да би у државној администрацији требало да буду запошени становници регије (подразумева се да знају и француски и италијански), или лица која познају француски језик. Да би неко био примљен у регионалну администрацију мора да положи испит којим се проверава његов ниво знања француског језика. За оне који не успеју да положе тај испит, локална администрација организује припремне часове за следећи испитни рок.

⁹ «Adaptation des programmes d'enseignement de l'école primaire aux exigences socioculturelles et linguistiques de la Vallée d'Aoste» - „Прилагођавање основношколских образовних програма социокултурним и лингвистичким потребама Долине Аосте“

¹⁰ Најчешће у школским истраживањима на тему локалне културне традиције нпр: виноградарство, традиционална кухиња и топонимија

¹¹ Култура становника Долине Аосте.

3.4. Оглашавање и натписи на путевима

Јавни натписи су под јурисдикцијом регионалне владе и могу бити на италијанском, на француском, или двојезично - и на италијанском и на француском. Што се, пак, тиче комерцијалног оглашавања, у урбаним срединама доминирају билнгвални натписи, а ако се анализира једнојезичко оглашавање, уочава се доминација италијанског у урбаним срединама и француског у руралним и у удаљеним местима. Франкопровансалски се не среће у рекламама и у комерцијалном оглашавању, иако није забрањен. Натписи на државним установама су на једном од два званична језика.

Топоними се никад не преводе, они су само на италијанском, само на француском или само на франкопровансалском. У областима настањеним германофоним становништвом натписи су понекад тројезични (италијанско-француско-немачки). Називи улица могу бити на италијанском, француском или двојезично. Ознаке на путевима су углавном само на италијанском, понекад двојезично

3.5. Средства јавног информисања

Без обзира на близину Француске и франкофоног дела Швајцарске, већина медија на француском у Долине Аосте је из саме регије. РАИ емитује једном недељно једночасовни програм на француском. Уз сагласност државе, у регији постоје два целодневна француска канала. Приватни канали *Rete Saint-Vincent*, *Super Six* и *Télé Alpi* емитују неке емисије на француском. Радио емисије на француском су релативно ретке. РАИ емитује троипочасовни радио програм једном недељно. На приватним радио станицама има мало емисија на француском и евентуално, понека на франкопровансалском.

Од штампаних медија, *Le Peuple valdôtain* – званични лист политичке партије Union valdôtaine, практично је једини недељник штампан на француском или двојезично. Постоји један број локалних часописа у којима има доста чланака на француском и франкопровансалском *Ou Greuseu*, *In Cordata et Le Réveil*, *Le Messager valdôtain*. Француски и, знатно мање, франкопровансалски, присутнији су у стручним часописима и периодици, који се углавном не продају већ се деле члановима разних удружења. Чланке и на италијанском и на француском садрже следећи стручни часописи: *Montagnes valdôtaines* – о алпинизму, *L'Artigiano* – о уметности и занатству, *Il Cacciatore Valdostano* – о лову; и историјски часописи: *Bulletin d'Études préhistoriques et archéologiques* и *la Revue valdôtaine d'histoire naturelle*. *Le Flambeau* је у потпуности на француском, али излази само четири пута годишње. Понеки чланак на француском може се наћи и у часописима *La Vallée Notizie* и *Il Corsivo*.

4. Критика

Иако често навођена као пример ефикасне језичке заштите, Долина Аосте сусреће се и са одређеним бројем критика, поготову са „француске стране“. Замера јој се, између осталог, кашњење у примени уставних одредби о једнакој заступљености италијанског и француског језика у образовању. Критичари скептично примећују да је примена уредбе регионалне владе из 1988. године о настави из свих предмета на два званична језика са једнаким бројем часова недељно, препуштена школама, и чак наставницима појединачно, због чега се, како се наводи, чекало 25 година да би ове уредбе заживеле у вртићима и 40 година да би заживеле у основним школама, док је у средњим школама до примене дошло тек недавно.

Радикалнији критичари износе мишљење да до двојезичне наставе у средњим школама, у суштини, никада није ни дошло, да се настава обично изводи на италијанском, а да су ученицима понуђени само неки часови на француском. Критикује се такође и чињеница да се настава изводи према програмима утврђеним споразумом између државе и региона, што се наводи као кључи доказ за непостојање образовне аутономије региона (Кнежић-Поповић, Максимовић-Бајаловић и др. 2000:56).

Следећа замерка односи се на наставни кадар. Како дипломе са француских факултета најчешће нису признате у Италији, већ је потребна „италијанска диплома“ да би се предавало у државним школама, долази до парадоксалне ситуације да Французима који су студирали свој матерњи језик на факултетима у Француској, није валидна диплома у Италији, па самим тим ни у Долини Аосте, али зато јесте свима онима који су француски студирали у Италији и којима је, по природи ствари, то страни језик.

Што се тиче језичке заступљености на факултетима, наводи се да се настава до недавно одвијала искључиво на италијанском. Универзитет Долине Аосте основан је 2000. године. Критичари наводе да је он више формално двојезичан, јер се настава одвија претежно на италијанском. Поставља се и питање зашто седиште заједничког француско-италијанског факултета, који су две државе основале 1998. године, није у Долини Аосте већ у Греноблу за Француску, односно, Торину за Италију

Велики број примедби односи се и на сферу информисања. Наводи се да на двадесетак италијанских долазе два француска канала који се притом стално кваре, да су радио емисије на француском превише ретке, како на државним, тако и на локалним, приватним радио станицама.

Замерка се упућује и политичарима јер слабо користе француски језик, „само пар фраза на почетку и на крају говора“. Што се тиче упо-

требе језика у регионалној администрацији, наводи се да грађани могу да пишу регионалним властима на језику по избору, али и да власти одговарају на језику по избору, што за последицу има 99% одговора на италијанском. Због овакве ситуације, франкофони становници се, по њима, нерадо обраћају властима на француском јер се осећају стигматизованим. Даље се процењује да је италијански у предности и у судству. У расправама на суду дозвољено је користити оба званична језика, али се неупоредиво чешће користи италијански. Сви писани документи који се достављају суду морају да буду на италијанском, пресуде се могу изрицати само на италијанском јер је то једини званичан језик на територији читаве државе и због тога судије нису у обавези да знају француски.

Критике са становишта франкопровансалског су много озбиљније: франкопровансалски се не користи на суду а кад неко сведочи на овом језику, ангажује се преводилац за италијански. Када је о администрацији реч, већина захтева и молби на франкопровансалском остаје без одговора и ретко је који документ доступан и на овом језику, наводе критичари. Иако је до недавно већна становништва Долине Аосте говорила франкопровансалским, он није изричито заштићен регионалним прописима.

5. Перспектива

Институционална незаштићеност и подређени положај франкопровансалског у односу на друга два језика регије узрокују смањење броја његових говорника из генерације у генерацију.

Према подацима Европске комисије из 1986. године, које наводи Београдски институт за упоредно право, 65-70% становника Долине Аосте говори франкопровансалским. (Кнежић-Поповић, Максимовић-Бајаловић и др. 2000: 55) Према подацима споменуте фондације *Émile-Chanoux*, 2001. године је тек 58% становништва Долине Аосте говори франкопровансалским (Спања 2017: 207), док се на једном од сајтова регије, ажурираном ове године, наводи податак да свега 16,2% становника говори овим језиком. (*Région autonome Vallée d'Aoste, Italie*) Процена је да би, ако се оваква тенденција настави, франкопровансалски могао да нестане за једну деценију. Због тога се у Долини Аосте већ извесно време улажу напори за очување некада већинског језика регије. У том циљу оформљено је друштво за одбрану франкопровансалског: Регионални центар за етнологију и лингвистику - BREL (*Bureau régional pour l'ethnologie et la linguistique*). Овај центар, од 1963. године, у сарадњи са Центром за франкопровансалске студије Рене Вилијан¹², организује акције под називом

¹² Centre d'études franco-provençales René-Willien de Saint-Nicolas.

*Concours Cerlogne*¹³ које имају за циљ да подстакну ученике да истражују локалну традицију и културу и да се упознају са локалним дијалектима франкопровансалског. Овакве акције спроводе се већ дуги низ година и у њима учествују деца свих узраста - од обданишта до средњих школа. Они том приликом обављају истраживања, анкете и посматрања језичко-етнографског типа, а кроз све их воде адекватно едуковани наставници (Кнежић-Поповић, Максимовић-Бајаловић и др. 2000: 55).

Регионални Савет за образовање и културу¹⁴ организује курсеве франкопровансалског за све заинтересоване наставнике у регији, док *Ecole populaire de patois* (Народна школа франкопровансалског) организује вечерње курсеве језика за одрасле. Одређене групе наставника похађају и курсеве на универзитетима у пограничном делу Француске и у Швајцарској. Постоје курсеви франкопровансалског и у организацији општина.

Од 2013. године, франкопровансалски је почео да се уводи у школе као изборни предмет у оквиру пилот програма којим је било обухваћено 36 школа у регији. Међутим, већ 2015. године, број часова се драстично смањује. Испоставило се да је покушај институционализовања овог језика био тежи него што је то на први поглед изгледало. Отворила су се многа нова питања: како стандардизовати језик, односно, који од многобројних дијалеката узети за стандардни и какве би биле последице те стандардизације – да ли би фаворизовањем само једног дијалекта, сви остали, присутни у регији, били још угроженији. Једна од дилема је и да ли задржати француско писмо или инсистирати на стварању новог којим би били обухваћени сви дијалекти регије. (Мартине, 2009:19-20) Тако да судбина франкопровансалског и даље остаје неизвесна. Ипак, испоставило се да је овај језик на овим просторима отпорнији него што се мислило. Без обзира на све тешкоће и константно смањење броја говорника, он није нестао, иако је по предвиђањима то већ требало да се деси (Мартине, 2009:15).

Француски, са друге стране, због историјских и културних разлога, традиционално представља језик писане комуникације у Долини Аосте. Иако 70% становника регије познаје француски језик, према подацима Европске комисије из 1986. године, француски представља матерњи језик тек за око 5% становника, претежно скоцентрисаног у главном граду - Аости. Док се на горе поменутом сајту, ажурираном ове године, наводи податак да је у регији свега 0,99% активних говорника француског језика.

Без обзира на историјску присутност франкопровансалског и француског на овом просторима, и институционалну заштитићеност фран-

¹³ Акција је добила назив по песнику и лингвисти који је писао на франкопровансалском *Jean-Baptiste Cerlogne*.

¹⁴ L'Assessorat de l'Éducation et de la Culture

цуског, број говорника ових језика је у константном опадању у Долини Аосте, док је италијански преузео доминантну улогу.

Закључак

У италијанској регији Долина Аосте, званични језици су италијански и француски, међутим, до недавно је више од половине становништва говорило франкопровансалским (арпитанским), или тачније патоа дијалектом¹⁵ франкопровансалског. Овај језик, за разлику од друга два, није институционализован, нити адекватно заштићен ни по једном од критеријума Европске повеље о заштити регионалних или мањинских језика: нема га у обавезном образовању, није присутан у средствима јавног информисања, законодавству и судству, управној власти и јавним службама. Покушаји да се језик уведе у школе као изборни предмет, променљивог су успеха и отварају нова питања на која се претходно није рачунало.

Ситуација са француским језиком је управо супротна, иако тек мали број становника говори њиме, званични је језик регије и ужива институционалну заштиту. Без обзира на пропусте на које указују франкофони говорници, може се закључити да је овај језик адекватно заштићен у Долини Аосте по свим критеријумима Европске повеље о заштити регионалних и мањинских језика. У интервјуу који је марта ове године дао доскорашњи председник регије, Лоран Верен, наводи се да је школство данас у Долини Аосте у потпуности двојезично и то на свим нивоима. У три гимназије ученици имају могућност да добију двоструку, француско-италијанску, диплому (Руа 2018) Ипак, без обзира на спроведене мере заштите, мање од 5% становништва регије користи француски као матерњи језик, и тај број је у даљем опадању. Разлог оваквој ситуацији треба тражити пре свега у миграционим процесима који су у регији присутни од уједињења Италије до данас, са периодима већег или мањег интензитета: франкофоно становништво, превасходно из економских разлога, одлази на север, док се италофоно становништво, из истих разлога, досељава са југа и истока земље.

Неоспорно је да се друштвене функције франкопровансалског са једне, и италијанског и француског, са друге стране, разликују, јер се први језик употребљава само у неформалној, а остала два и у формалној и у неформалној комуникацији. Оваква језичка ситуација се углавном подводи под диглосију (типологија Ц. Фишмана), док је Г. Беруто назива дилалијом. Дилалија се односе на језичке варијетете или језике који јесу функционално подвојени, али који се у извесним доменима употребе и

¹⁵ Патоа дијалекат представља скупину дијалеката франкопровансалског који се говоре у Долини Аосте.

поклапају. У случају Долине Аосте формална комуникација представља домен функционалног разилажења језика регије, (франкопровансалски се не јавља у овој употреби), док неформална комуникација представља домен функционалног преклапања, (сва три језика су у овој употреби).

Због неадекватне институционалне заштите број говорника франкопровансалског у Долини Аосте, у константном је опадању. У опадању је и број франкофоних становника, без обзира на спроведене мере заштите. Са друге стране, упркос званичној двојезичности регије, италијански језик бележи своју експанзију.

Цитирана литература

- Berruto 1995: Gaetano Berruto, *Fondamenti di sociolinguistica*, Urbino: Editori Laterza
- Bugarski 2009: Ranko Bugarski, Evropska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima, in *Višejezični svet Melanije Mikeš*, Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Društvo za primenjenu lingvistiku Srbije.
- Кнежић-Поповић, Марковић-Бајаловић и др. 2000: Драгана Кнежић-Поповић, Дијана
- Марковић-Бајаловић, Горан Перчевић, *Положај еничких мањина у образовању – упоредна анализа – том 2*, Београд: „Службени гласник“ Институт за упоредно право.
- Martinet 2009: Giovanni Martinet, Quale politica linguistica per la Valle d’Aosta? Un approfondimento sulla politica linguistica valdostana attraverso alcune notizie e comunicati stampa, in: *Education et sociétés plurilingues*, n: 26 - juin 2009, p. 15-26.
- Popović 2014: Mihailo Popović, *Istorija francuskog jezika: od latinskog do savremenog francuskog jezika*, Beograd: Jasen
- Puolato 2006: Daniela Puolato, *Francese-italiano, italiano-patois: il bilinguismo in Valle d’Aosta fra realtà e ideologia*, Bern: Peter Lang SA, Editions scientifiques internationales.
- Скутнаб Кангас 1991: Тове Скутнаб Кангас, *Билингвизам да или не*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Spagna 2017: Maria Immacolata Spagna, Le français en Vallée d’Aoste : état des lieux et perspectives; in *Lingue e Linguaggi*, n. 21, p. 207-218
- Tanasković 1982: Darko Tanasković, *Arapski jezik u savremenom Tunisu (diglosija i bilingvizam)*, Beograd: Filološki fakultet
- Ferguson 1959: Charles A. Ferguson, Diglossia, in *Word*, n.15:2, p. 325-340,
- Fishman 1978: Joshua A. Fishman, *Sociologija jezika*, Sarajevo: Svjetlost, Zavod za udžbenike

Извори

- „Ecole populaire de patois - session 2018/2019“, in *Assessorat de l'éducation et de la culture, Bureau régional ethnologie et linguistique (BREL)*: <http://www.patoisvda.org/gna/index.cfm/nouvelles-guichet-linguistique-patois-vallee-d-aoste/ecole-populaire-de-patois-session-2018-2019.html>, 22.08.2018
- Европска повеља о регионалним и мањинским језицима, in *Zakon o ratifikaciji Evropske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima („Sl. list SCG – Međunarodni ugovori“*, br. 18/2005):
<https://www.pravamanjina.rs/attachments/Zakon%20o%20ratifikaciji%20evropske%20povelje.pdf>, 14.08.2018.
- Ivanković 2017: Iva Ivanković, *Interkulturalne odrednice dvojezičnog obrazovanja*, Zagreb: Filozofski fakultet:
<http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/8909/1/Ivankovi%C4%87,%20Iva.pdf>, 28.07.2018.
- “Patois a scuola”, in *Région autonome de Vallée d'Aoste, Assessorat de l'éducation et de la culture* : <http://www.patoisvda.org/it/index.cfm/francoprovenzale-scuola.html>, 24.08.2018.
- Région autonome Vallée d'Aoste, Italie*, 3.3.2018 <http://www.axl.cefan.ulaval.ca/europe/italieaoste.htm>, 14.08.2018.
- Roy, Marie-Astrid, « L. Viérin (Vallée d'Aoste): “le français est notre identité culturelle” », *Lepetitjournal.com, L'actualité locale et internationale pour les expatriés français et les francophones*. 21/03/2018 : <https://lepetitjournal.com/milan/communaute/lvierin-vallee-daoste-le-francais-est-notre-identite-culturelle-226304>, 04.08.2018.

Ljiljana Z. Petrović

PLURILINGUISMO IN VALLE D'AOSTA – ITALIANO, FRANCESE, FRANCOPROVENZALE: STATUS E PROSPETTIVA

Dopo aver messo in discussione la possibilità di definire precisamente il fenomeno di bilinguismo/plurilinguismo, l'articolo si incentra sul plurilinguismo comunitario in Valle d'Aosta. Viene esaminato lo status delle tre lingue principali in uso nella regione valdostana: italiano, francese e francoprovenzale (arpitano) ed è anche condotta un'analisi dettagliata sul grado di protezione di ognuna di loro, secondo i criteri della Carta europea delle lingue regionali o minoritarie: presenza nell'insegnamento, giustizia, autorità

amministrative e servizi pubblici, mezzi di comunicazione di massa, vita economica e sociale. Si mette in rilievo la differenza funzionale tra le lingue della regione e su questa base, si cerca di definire il rapporto tra di loro, con l'aiuto delle teorie linguistiche di J. Fichman e G. Berruto. Vi sono presentate anche le critiche dal punto di vista dei parlanti francesi e francoprovenzali. Lo Scopo dell'articolo è presentare ed analizzare la complessità della situazione linguistica in Valle d'Aosta, e su questa base, indicare la prospettiva possibile di ognuna delle lingue in questione.

Parole chiave: Valle d'Aosta, italiano, francese, arpitano, plurilinguismo

ИСТРАЖИВАЊА
RESEARCH

